

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
УСТАНОВА АДУКАЦЫІ «ПОЛАЦКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ»

**БЕЛАРУСКАЕ ПАДЗВІННЕ:
ВОПЫТ, МЕТОДЫКА І ВЫНІКІ ПАЛЯВЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ
(ДА 80-ГОДДЗЯ ПАЧАТКУ АРХЕАЛАГІЧНЫХ РАСКОПАК У Г. ПОЛАЦКУ)**

Зборнік навуковых прац
рэспубліканскага навукова-практычнага семінара

20 – 21 лістапада 2008 года

Пад агульнай рэдакцыяй
канд. гіст. навук, дац. Д.У. Дука,
канд. гіст. навук, дац. У.А. Лобача

Наваполацк
ПДУ
2009

фіксацыі, але яшчэ больш эфектыўным з'яўляецца паглыбленае даследаванне найбольш каштоўных аб'ектаў спецыялістамі рэгіянальнага ўзросту.

ЛІТАРАТУРА

1. Адзел рукапісаў Расійскай дзяржаўнай бібліятэкі ў Маскве. – Фонд 293. – Папка 39. – Арк. 72.
2. Покровский, Ф. Адэска-логическая карта Ковенской губернии / Ф. Покровский. – Вильна, 1899. – С. 23, 29, 31.
3. Друцкий-Любецкий, Б. Материалы по истории и географии Дисненского и Вилейского уездов Виленской губернии. В. Друцкий-Любецкий, А. Сапунов. – Витебск, 1896. – С. 122, 123.
4. Запіскі аддзела гуманітарных навук. – Менск, 1928. – Т. 1, Кн. IV: Працы кафедры этнаграфіі. – С. 176.
5. Halicka, A. Materiały do charakterystyki petrograficznej zabytkowych gładów narzutowych Wileńszczyzny / A. Halicka // Prace Muzeum Ziemi. Zeszyt 38. – Warszawa, 1986. – S. 63.
6. Вінакураў, В. Ледавіковыя валуны Браслаўшчыны – геалагічныя помнікі прыроды / В. Вінакураў // Докладная зап. Ін-т геалогіі, геохіміі і геофізікі. Эксперымент. база па вывуч. ледавік. валуноў. – Мінск, 1993. – Машынапіс. (Экзэмпляр працы зберагаецца ў Брасл. гіст.-краязн. музеі).
7. Левков, Э. Кем быў прародитель черта / Э. Левков // Навіны Беларускай Акадэміі. – 16 лістап. – 1990. – С. 6.
8. Вінакураў, В. Геалагічная спадчына Браслаўшчыны / В. Вінакураў // Браслаўскія чытанні: матэрыялы V навук.-краязн. канф. – Браслаў, 2001. – С. 17 – 22.
9. Памяць. Браслаўскі раён. Гісторыка-дакументальная хроніка. – Мінск, 1998. – С. 21 – 25, 63, 64, 65; Вінакураў, В. Ледавіковыя валуны на Беларусі: новыя знаходкі / В. Вінакураў // Навіны Беларус. Акад. – 1992. – 17, 24 студз.; Вінакураў, В. Геалагічныя помнікі прыроды / В. Вінакураў // Браслаўская звязда. – 1992. – 4, 8 студз.
10. Шыдлоўскі, К. Браслаўшчына: прырода і людзі / К. Шыдлоўскі. – Мінск, 2003; Шидловский, К. Браслав и окрестности / К. Шыдлоўскі. – Мінск, 2006. (Гл. таксама выд. краязн. Браслаўшчыны «Павет»).
11. Бунта, В. Камень-волат ля вёскі Латоцкі. Хроніка адкрыцця / В. Бунта // Павет. – № 7 – 8 (11 – 12), 2002. – С. 8 – 11; Елісееў, В. Браслаўскі камень-волат / В. Елісееў // Браслаўская звязда. – 2002.
12. Шыдлоўскі, К. Падрабязней пра гэты валун: у госці да Каменнай Дубіцы / К. Шыдлоўскі // Павет. – № 11 (24), 2003. – С. 1 – 2.
13. Hedemann, O. Historia powiatu Braszawskiego / O. Hedemann. – Wilno, 1930. – S. 244, 377, 452, 457.
14. Сергіевіч, К. Знаходка агульнанацыянальнага значэння / К. Сергіевіч // Браслаўская звязда. – 2002. – 12 снежня; Шидловский, К. Легендарный Борисов камень найден! / К. Шидловский // Туризм и отдых. – 2002. – 6 нояб.; Шыдлоўскі, К. Рэліквія з-пад рачных хваляў / К. Шыдлоўскі // Культура – 2002. – 2 – 8 лістап.; Шыдлоўскі, К. Друйскі Барысаў камень. З гісторыі адкрыцця і даследавання / К. Шыдлоўскі // Браслаўскія чыт.: матэрыялы VI навук.-краязн. канф. Браслаў, 2003. – С. 109 – 112. (Барысаваму камяню з Друі, працам па яго лакалізацыі і перамяшчэнню прысв. спец. падвойны нумар выдання «Павет» – № 7 – 8 (11 – 12), 2002).
15. Шыдлоўскі, К. Друйскі Барысаў камень (з гісторыі вяртання і даследавання) / К. Шыдлоўскі // Беларус. гіст. агляд. – Т. XIV. Сшытак. 1 – 2 (26 – 27). Снеж. 2007. – С. 179 – 186. (Падрабязней пра працы над надпісам: Таямніца Друйскага пісаніка. На шляху да разгадкі // Павет – 2008. – № 2 (61).

**УЛАСНЫЯ ІМЁНЫ Ў КНІЗЕ Я. БАРШЧЭЎСКАГА «ШЛЯХІЦЦ ЗАВАЛЬНЯ»
ЯК КРЫНІЦА РЭКАНСТРУКЦЫІ ЭТНІЧНАЙ КАРЦІНЫ СВЕТУ ПРЫВІЛЕЯВАНАГА
САСЛОЎЯ БЕЛАРУСКАГА ПАДЗВІННЯ Ў ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ XIX СТАГОДДЗЯ**

С.А. ШЫДЛОЎСКІ
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)

Прадстаўлены вынікі даследавання твору Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» як крыніцы латэнтнай інфармацыі (яе носбітамі разглядаюцца ўласныя імёны – антрапонімы, тапонімы, этнонімы, тэонімы і іншае), што здольная раскрыць падставовыя асаблівасці карціны свету прывілеяванага саслоўя Беларускага Падзвіння ў першай палове XIX стагоддзя. Даследаванне тэкставай крыніцы з пазіцый мадэлявання інфармацыйнага асяроддзя дазваляе выявіць суадносіны аб'ектыўнай і суб'ектыўнай інфармацыі ў тэксце. Праводзіцца класіфікацыя тыпаў уласных імёнаў у тэксце Я. Баршчэўскага і частотны аналіз іх выкарыстання.

Пад тэрмінам «этнічная карціна свету» разумеецца пэўная «міфалагема рэальнасці», якая фарміруе логіку адаптацыйных паводзінаў этнасу, або у нашым выпадку часткі этнасу – традыцыйнага прывілеяванага саслоўяў Беларускага Падзвіння. Карціна свету асэнсоўваецца яе носбітамі часткова і фрагментарна, яна не дадзена ў пэўнай лагічнай цэласнасці, тым больш у гатовым тэксце [1, с. 222]. Узнавіць падобныя ўяўленні магчыма карыстаючыся ўскоснымі звесткамі і крыніцамі, да якіх можна аднесці

ўласныя імёны, што выяўляюць пэўную «прыродна-ландшафтную, гісторыка-культурную і гаспадарчую лакальную спецыфіку» [2, с. 2].

Уласныя імёны людзей і звышнатуральных істот, якія сустракаюцца ў кнізе Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня», можна ўмоўна падзяліць на некалькі груп. Па-першае, гэта *беларускія міфалагічныя імёны*. Персанажаў, якія яны пазначаюць, налічваецца 26. Сярод іх вылучаюцца *легендарныя героі* (5 персанажаў – Княжа, Цярэшка, князь Бой, пан Твардоўскі, дзяўчына Ганна) і *звышнатуральныя істоты* (21 – Купала, Вужыны Кароль, Варгін, Будзімір, Паднор, Пруд, Дубіна, Гарыня, Чур, сабакі Стаўры і Гаўры, Пярун, Баба Яга і восем цыганскіх духаў – Нікітрон, Ярон, Ірон, Кітрон, Фараон, Фаразон, Сталідон, Лідон). Фігуруюць у тэксце таксама русалкі, ваўкалакі, цмокі, чума, трасца або фебра, лесуны (Лясны Бог), вадзянік, хляўнік, дамавік, волат і адзін касмапалітычны вампір. Збольшага гэтыя імёны ўзыходзяць да язычніцкага пласту беларускай традыцыйнай свядомасці, агульнай, відавочна, і для сялянства, і для прадстаўнікоў ніжэйшага дваранства. Суіснаванне язычніцкіх і хрысціянскіх элементаў – вынік гістарычнага кампрамісу на беларускіх землях паміж язычніцтвам і хрысціянствам. Апошнія ў абмен на нябесны прастол пакінула мясцовым язычніцкім духам – зямлю, ландшафт.

Антычных уласных імёнаў у кнізе налічваецца 27 адзінак. Сярод іх можна вылучыць *імёны гістарычных асобаў* (7 – Аляксандр Македонскі, Гамер, Вергілій, цар Спарты Леанід, Цыцэрон, Гарацый, Цэзар), *міфічных герояў* (12 – Парыс, Уліс, Цырцэя, Цыклоп, Эней, Прок, Амулій, Нумітор, Рэй Сільвій, Ромул, Рэм, Фаустул) і *язычніцкіх багоў* (8 – Фартуна, Апалон, Трытон, Нептун, Амфітрыта, Марс, Акіян, Венера). Наменклатуру грэка-рымскіх імёнаў можна пашырыць з улікам безназоўных німф, сатыраў, муз, купідонаў і вясталак. Досыць прадстаўнічая група антычных уласных імёнаў сведчыць аб класічным характары адукацыі, якую атрымаў Я. Баршчэўскі ў Полацкім езуіцкім калегіуме. Свабоднае валоданне дадзеным інфармацыйным пластом мусіла дэманстраваць адукаванасць як аўтара тэксту, так і героя-апавядальніка, легітыміравала аўтарскія амбіцыі і падвышала апавядальніцкі прэстыж у вачах правінцыйнага шляхецкага грамадства. З боку апошняга веды гэтыя аднак не выклікалі асаблівага эмацыйнага водгуку. Так, шляхціца Завальню змарыў сон пакуль пляменнік Янка пераказваў сюжэты грэка-рымскай міфалогіі. Яшчэ адзін высокаадукаваны выхаванец езуітаў арганіст з Расонаў, запэўніўшы грамадства ў тым, што яшчэ ведае на памяць тэксты Цыцэрона і Гарацыя, прызнае, што ўсё гэта *vanitas vanitatis* (марнасць марнасцяў) [3, с. 148].

Наступная група ўласных імёнаў у тэксце «Шляхціц Завальня» – гэта *імёны, якія адносяцца да хрысціянскай рэлігійнай традыцыі*. Нягледзячы на высокую частотнасць згадвання хрысціянскіх імёнаў (гэта пераважна звароты да Бога, Айца і Сына, а таксама найсвяцейшай Маці, кшталту, «з Богам», «дзякуй Богу», «Божа», «Божы»), сама іх наменклатура досыць сціплая. Налічваецца каля 20 персанажаў, з улікам імён, што згадваюцца ў звязку са святамі ці назвамі ікон, малітваў і касцёлаў (гэта Бог-Айцец, Ісус, Матка Божая, св. Пётр, Тры вешчуны, Адам, Ева, Каін, св. Ян, св. Ксаверы, св. Казімір, св. Стафан, св. Сафія, св. Барыс і Глеб, Ігнацы Лаёла, Абрам, д'ябал). Аднак пэўныя хрысціянскія імёны маюць вялікую колькасць варыянтаў (гэта датычыць перадусім упамінаванняў у тэксце Бога-Айца, Ісуса, дзевы Марыі і д'ябла). Напрыклад, згадваецца Бог, Творца, Айцец і Сын, Езус, Хрыстос, Спасіцель, Пан, Спас, святы Немаўляці; Прачыстая Маці, Найсвяцейшая Маці, Матка Божая, Марыя; д'ябал, шатан, Сатана, Пракляты. Такая шматварыянтнасць, як і высокая частотнасць згадвання дадзеных хрысціянскіх персанажаў, сведчыць аб эмацыйнай хрысціянскай заангажаванасці герояў Я. Баршчэўскага. Асобы хрысціянскага пантэону праз назвы бажніц і мясцовашануемых ікон (Прачыстая Маці Сірацінская) зрабіліся часткай паўночнабеларускага ландшафту – геаграфічнага і культурнага. Аднак звяртае на сябе ўвагу мінімальна прэсутнасць у тэксце Я. Баршчэўскага персанажаў Старога Запавету. Гістарычныя прыклады ён больш ахвотна запазычвае з антычных крыніц, а дэманалагічную наменклатуру скарыстоўвае мясцовую, ігнаруючы гісторыка-міфалагічны патэнцыял Бібліі.

Пералік мясцовых імпрэзаў і ўрачыстасцяў – Вялікдзень, Чысты Чацвер, Сёмуха, Купалле, урачыстасці св. Ігнацыя Лаёлы, працэсіі з абразом Святога Немаўляці, Юбілей у Юхавічах, Каляды, святы Трох вешчуноў, Чырвоны полацкі кірмаш, конскія кірмашы ў Бешанковічах і Асвеі – таксама ўказвае на пэўны парытэт паміж язычніцкім і хрысціянскім, нябесным і зямным.

Надзвычай мізэрнай з'яўляецца *група замежных імёнаў*. У творы Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня» згадваецца толькі пяць заходнееўрапейскіх гістарычных асобаў – Дагер, адзін са стваральнікаў фатаграфіі, Напалеон і тры персанажы, якія звязаны з каталіцкай езуіцкай субкультурай (Ігнацы Лаёла, Клаўбер, кс. Порэ). Такая нязначная колькасць замежных імёнаў можа быць патлумачаная як бракам актуальнай інфармацыі, інфармацыйнай самадастатковасцю правінцыялаў, так і праграмным традыцыяналізмам самога Я. Баршчэўскага, які ў прадмове да сваёй кнігі дэклараваў, што англійскія, нямецкія або французскія літаратурныя (і, відавочна, культурныя) узоры не пасуюць мясцоваму густу [3, с. 8].

Рускія гістарычныя і культурныя персанажы наўпрост у тэксце «Шляхціца Завальні» не згадваюцца. Але ў іншасказальнай форме, паводле меркаванняў М. Хаўстовіча, пад імем Белай Сарокі вы-

водзіцца постаць Кацярыны II. У зноскы да тэксту, зробленай Я. Баршчэўскім, згадваецца генерал Кульнёў. Як абагульнены вобраз велікарусы выступаюць у тэксце Я. Баршчэўскага пад назвай *асташоў*, прадстаўнікоў горада Асташкава, якія арандавалі частку азёраў у Паўночнай Беларусі.

І яшчэ адна вялікая група – *беларускія антрапонімы*, што пазначаюць гістарычных асоб або персанажаў, якія з вялікай доляй верагоднасці маглі мець рэальных прататыпаў. *Па-першае*, гэта ўласныя імёны людзей, якія маюць гістарычныя карані (11), – паны Снарскія, уладальнікі Краснаполя, Беліковічы, уладары Экіманіі, князі Агінскія, уладары Магільна, род Храпавіцкіх, фундатараў царквы св. Сафіі, кароль Казімір, паны Кошка, Цяліца, Жук, Жаба, Грэбніцкі, гаспадар віцебскай карчмы Карлісан. *Па-другое*, уласныя імёны літаратурных персанажаў, прадстаўнікоў прывілеяваных саслоўяў (13), рэальнае існаванне якіх не даведзена, – паны Завальня, Сівоха, Латышэвіч, Марагоўскі, Стась і Юзік, сыны Завальні, Янка, пляменнік Завальні, пані Мальгрэта, гаспадыня Завальні, ксёндз Буда, айцец Попэ, пан Чубкевіч, пан Скамароха, суддзя Дадэмуха. *Па-трэцяе*, шляхецкія імёны, што раскрытыя аўтарам не поўнасцю (24) – пан Андрэй (арганіст з Расонаў), сляпы Францішак, пан К.Г., пан З., пан Б., пан М., пан Л., пан С., пані Тэрэза, Атон, Аліна, Альберт і Мальвіна, Гугон, пан Генрык, Амелія, пан ***, Адольф, Альма, Севярын, пан Дамінік, пан Н., Антося, Зося. *Па-чацвёртае*, прастанародныя імёны (37): сялянскія і мяшчанскія (32) – Карпа, Гарасім, Агапка, Парамон, Акім, Грышка, Антон, Васіль, Арына, Алюта, Марцін, Максім, Сямён, Марыся, Якуш, Марка, Алена, Ілля, Арцём, Ганка, Аксіня, Родзька, Аўгіня, Варка, Якуб Плаксун, Праксэда, Міхась, Ахрэм, Лукаш, Марынка, Тамаш, Алешка, яўрэйскія (3) – Хаім, Ёсель, Сора, цыганскія (2) – Базыль, Шылка. І ўрэшце, алегарычныя істоты – Чарнакніжнік (Вялікі Чарнакніжнік), Плачка, Сын Буры, Сын Шчасця, Сын Цярпення, Вогненныя духі, Белая Сарока, Чорны госць. (У кнізе сустракаюцца і ўласныя назвы раслін, што таксама выступаюць у Я. Баршчэўскага як пэўныя алігорыі, – гэта Разрыў-трава, Пералёт-трава, Жабер-трава, трава росічка.)

Такім чынам, найбольш прадстаўнічымі групамі сярод беларускіх антрапонімаў кнігі Я. Баршчэўскага паўстаюць прастанародныя імёны і імёны, якія з вялікай доляй верагоднасці належаць прадстаўнікам дробнага каталіцкага дваранства. Імёны арыстакратыі з’яўляюцца эпизадныя. Відавочна, аўдыторыяй, на якую разлічваў Я. Баршчэўскі, – дробнае шляхецтва. Адным жа з галоўных абагульненых герояў кнігі паўстае прости беларускі народ.

У кнізе Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня» ўтрымліваецца 30 *айконімаў*. Па частотнасці згадвання з аграмадным адрывам лідзіруе Полацк (разам з утворанымі ад яго назвамі) – 38 згадак, потым – Рыга (7) і Віцебск (5). Згадкі астатніх айконімаў не перавышаюць трох разоў. Беларускіх айконімаў – 21 адзінка. У вызначэнні атрыбута «беларускі» мы мусім прытрымлівацца меркаванняў самога Я. Баршчэўскага, які пацвярджаў гэтае азначэнне на тэрыторыю Невельскага і Себежскага павеатаў, што належаць зараз Расійскай дзяржаве. Такім чынам, да беларускіх мы аднеслі наступныя назвы гарадоў, вёсак і маёнткаў: Полацк, Невель, Себеж, Юхавічы, Клішкова, Магільна, Віцебск, Казуліна, Клясціцы, Галубова, Струнь, Экіманія, Расоны, Краснаполле, Альбрахтоў, Ушачы, Гарбачова, Бешанковічы, Асвея, Сітна, Сіроцін. Большасць з іх лакалізуюцца на правым беразе Дзвіны. Сярод небеларускіх айконімаў – 6 расійскіх (Пскоў, Вялікія Лукі, Ноўгарад, Старая Руса, Пецябург, Нарва) і ўрэшце – Рыга. Дадзеная група айконімаў досыць красамоўна пазначае вектары эканамічных і культурных сувязяў жыхароў Паўночнай Беларусі. Арганічнай бачыцца ў тэксце Я. Баршчэўскага прысутнасць айконімаў, звязаных з грэка-рымскай цывілізацыяй (Троя і Рым). З назваў краін (гісторыка-культурных рэгіёнаў) найчасцей згадваецца Беларусь (24), і адзін-два разы – Інфлянты, Курляндыя, Расія, Турцыя, Егіпет.

Прадстаўнічай з’яўляецца група *гідронімаў*, сярод якіх – 12 назваў азёр (Нешчарда – 20 згадак, Шэвіна – 2, Валовая азярына – 1, Расоны – 2, Глухое – 5, Рабло – 4, Язна – 2, Сітнянскае – 2, Глыбокае – 1, Скобрыя – 1, Няведра – 1, Невельскае – 1), 9 – рэк (Дзвіна – 13, Дрыса – 10, Палата – 5, Ловаць – 1, Обаль – 1, Страдань – 1, Тыбр – 1, Нява – 1), адной крыніцы (Дзювачая) і мора (Балтыйскае, Фінская затока).

Згадваецца ў тэксце Я. Баршчэўскага таксама 7 назваў гор (Пачаноўская – 3, Магіла Княжа, Ласіная гара, Алімп, замкавая гара ў Полацку, Гарадзецкая, Рабшчызна).

З тапонімаў таксама варта згадаць назвы «Сітнянскі лес» і «Пецябургскі гасцінец».

З урбанімаў пераважаюць полацкія імёны – назвы бажніц (св. Стафана, св. Сафіі, Спас, св. Ксаверыя, св. Казіміра, царква Барыса і Глеба), могілак (ля св. Ксаверыя) і садоў (Спаса і Экіманіі). Да гэтага надзвычай сціплага спісу можна хіба дадаць такія назвы гарадскіх аб’ектаў, як святыні Перуна і Бабы Ягі, Полацкая езуіцкая акадэмія, мураваны слуп у Полацку са стодам св. Яна, а таксама карчма Карлісана ў Віцебску. Гарадская прастора, міфалагема гарадской прасторы, відавочна, не была добра засвоена ні традыцыйнай сялянскай, ні шляхецкай свядомасцю.

Аналіз тапаніміі кнігі Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» дазваляе выявіць шматслойны характар прасторы, якую апісвае дадзены тэкст.

Найперш, гэта *прастора культуры* – прастора ідэальнага, галоўнай метафарай якой з’яўляецца Сад – гэта адначасова грэцкая Аркадыя і полацкія сады (Спаса і Экіманіі), у якіх бавіўся малады Баршчэўскі за часамі сваёй вучобы ў езуітаў. Алімп, Тампейскую даліну, Фармапілы герой Я. Баршчэўскага шукае і знаходзіць у ландшафтах Полаччыны, падсвечанымі ўспамінамі юнацтва.

Яшчэ адзін пласт – *прастора гісторыі*, мемарыяльныя мясціны, звязаныя з гістарычнымі падзеямі, напрыклад, Клясціцы. Збольшага яна перакрываецца, паглынаецца прасторай міфалагічнай, напрыклад, паходжанню кургану, звязаных з гістарычнымі падзеямі, надаецца міфапаэтычнае тлумачэнне. Мясцовая гісторыя падпадае міфалагізацыі не толькі з боку народнай традыцыі, але і высіллкамі самога Я. Баршчэўскага.

Прастора міфалагічнага – гэта таксама і *прастора сакральнага*. Яна пазначана назвамі кургану (Магіла Княжа), крыніц (Дзявочая), камянеў (Змяёвы), дрэў (Дзве Бярозы) і гор. Можна дапусціць, што сакралізацыя мясціны звязана з функцыяй мемарыялізацыі. Міф, прывязаны да пэўнага прыроднага аб’екта, мусіць фіксаваць значымыя для народа гістарычныя падзеі на ўмовах браку пісьмовай летапіснай традыцыі ці немагчымасці свабодна сцвярджаць уласную версію гісторыі.

Прасторы сакральнага – прасторы памяці (як гістарычнай, так і міфапаэтычнай) супрацьпастаўлена *прастора цывілізацыі*, або штодзённасці, якая маркіравана назвамі гарадоў, вёсак і маёнткаў.

У гарадах адбываецца стабілізацыя рэальнасці ці здаровага сэнсу. Чыннікам стабілізацыі, паводле перакананняў герояў кнігі Я. Баршчэўскага, з’яўляецца наяўнасць у гарадах божых храмаў і святых айцоў. Прычым эфект стабілізацыі рэальнасці залежыць ад пэўных колькасна-якасных параметраў. Чым больш храмаў, тым лепш. Асабліва добра на стабілізацыю рэальнасці ўздзейнічае наяўнасць у месцы айцоў-езуітаў.

Паветра горада вызваляе чалавека ад прымхаў. Дакладней, пераводзіць містычныя інфернальныя эпізоды ў разрад прымхаў, баек. Так, віцебскія мяшчане высмейваюць містычную гісторыю з панам Генрыкам, у якога крычалі на галаве валасы. У Полацку змяняецца да лепшага, робіцца нармальнай і ўрэшце памірае па-хрысціянску Варка Плаксуніха, дачка вясковай варажбіткі.

Аднак падобнае ўздзеянне гарадоў выяўляецца ў дачыненні інфернальнага, што мае мясцовае паходжанне. Перад замежнымі фармазонамі і чарнакніжнікамі насельніцтва беларускага гораду безабароннае. Так, чарнакніжнік пан Твардоўскі здолеў пранікнуць нават у сцены полацкага езуіцкага калегіума. Да «групы рызык» адносяцца музыкі, рыбакі, карчмары, арыстакратыя.

Найменш стабільна рэальнасць у раёне азёр-вокнаў паміж рэальным ды іррэальным. Беларускія азёры часта пазначаюць месцы агіджанай святасці: праваліўшыхся скрозь зямлю цэркваў і цэлых гарадоў (намечана ў Я. Баршчэўскага і тапаграфія беларускіх нетраў, прынамсі, уваходаў у прадонне Беларусі), затопленых званоў і месцаў гвалтоўнай смерці людзей. Аднак дастаткова аднаго толькі адлюстравання храма ў азёрнай вадзе, каб суцішыць інфернальнай. Азёры – гэта месца лёсавання, розыгрышу шанцаў. Няўстойлівасць рэальнасці, балансаванне паміж сапраўднасцю і тагабочным, можа прыводзіць тут як да нечуваных катастроф, так і выйгрышаў. Таму ў свеце шляхціца Завальні ідзе барацьба за азёры з прыхаднямі і чарнакніжнікамі.

Такім чынам, праведзены аналіз дазволіў выявіць вялікі інфармацыйны фактаграфічны патэнцыял тэксту Я. Баршчэўскага «Шляхціц Завальня», раскрыццё якога вымагае прыцягнення шырокага міждысцыплінарнага гуманітарнага інструментарыя (этналагічнага, лінгвістычнага, гістарычнага).

ЛІТАРАТУРА

1. Лурье, С.В. Историческая этнология / С.В. Лурье. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 448 с.
2. Лобач, У.А. Элементы культурнага ландшафту ў міфапаэтычнай карціне свету беларусаў (на этнаграф. і фалькл. матэрыялах Рэчыцкага рэгіёну) / У.А. Лобач // Вестн. Полоц. гос. ун-та. Сер. А. Гуманитарные науки. – 2006. – № 7. – С. 2 – 8.
3. Баршчэўскі, Я. Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях / Я. Баршчэўскі; уклад., пер. з пол. мовы М. Хаустовіча. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 383 с. (Спадчына).